

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ

Ἡρακλῆ Β. Μάσχα

Ἵψηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
Ἐκτ. Καθηγ. Πανεπιστημ. Παρισίων

«Σήμερα ὁ γιατρός ἐργάζεται ἀνάμεσα στοῦ συναρπαστικὸ προσκλητήριό τῆς προόδου, τὴν ἐπίγνωση τῶν δυνατοτήτων του καὶ τὸ φόβο τῆς ὑπερβολῆς. Τὴ δύσκολη αὐτὴ θέση, ὅπου βρῆσκειται, ἀξίζει τὸν κόπο νὰ τὴν καλοσκεφθοῦμε».

J. CATHALA

Ἄν κοιτάξουμε τὶς ἐπιστῆμες μὲ τὸ φῶς τῆς ἱστορίας, θὰ δοῦμε ὅτι χάνουν τὴν κρῦα καὶ ἀναλλοίωτη ἀκαμψία ποὺ τοὺς δίνει ἡ δογματικὴ διδασκαλία. Βλέπομε τότε μέσα τους τὰ σημεῖα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐξέλιξης. Ξαναβρίσκουμε πάνω τους τὰ ἄλλοτε ἰδιοφυῆ, ἄλλοτε ἀδέξια, πάντα ὅμως συγκινητικὰ ἴχνη τοῦ τεχνίτη. Ἔτσι οἱ ἐπιστῆμες μᾶς φαίνονται πρὸς ἀνθρώπινες, μᾶς γίνονται πρὸς πολῦτιμες καὶ τὶς καταλαβαίνουμε καλύτερα. Αὐτὰ ἰσχύουν γιὰ τὴν ἱατρική, ὅπως καὶ γιὰ τὶς ἄλλες ἐπιστῆμες. Ἀλλὰ ἡ ἱατρική ἔχει κάνει τόσο καταπληκτικὲς προόδους ἀπὸ τὴ διπλῆ ἀποψη γνώσης καὶ δράσης, ποὺ πρέπει κανεὶς συχνὰ νὰ διερωτᾶται: *Τί ἀκριβῶς εἶναι ἡ ἱατρική;*

Πράγματι, δὲν ὑπάρχει γιατρός ποὺ νὰ μὴν ὑπέφερε κάποτε ἀπ' αὐτὴ τὴ σύγχυση ποὺ ἐπικρατεῖ στὶς σχέσεις του μὲ τὸ κοινὸ, σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴ μορφή καὶ τὶς δυνατότητες τοῦ ἐπαγγέλματός του. Καὶ ὅμως ἐμεῖς οἱ γιατροὶ ἔχομε ἀπόλυτη ἀνάγκη τῆς κατανόησης τοῦ κοινοῦ γιὰ ν' ἀντιμετωπίσουμε τὰ πολυάριθμα καὶ πολύπλοκα καθήκοντα, ποὺ ὅσο περνᾶ ὁ καιρὸς μᾶς ἐμπιστεύεται. Ὅχι μόνο δὲν εἶναι καλὸ, ἀλλὰ εἶναι ἐπικίνδυνον νὰ διαιωγίζεται ἀκόμα καὶ ἡ παραμικρότερη παρεξήγηση ἀνάμεσα στοῦ κοινὸ καὶ σὲ μᾶς.

Ἡ πραγματικὸς σκοπὸς τῆς ἱατρικῆς εἶναι νὰ γνωρίσῃ τὸν ἄνθρωπον, ὁλόκληρον τὸν ἄνθρωπον, τὸν ὑγιῆ καὶ τὸν ἄρρωστο, ἀπὸ τὴ σωματικὴ καὶ ἠθικὴ πλευρὰ του. Κι' ὅμως ὁ περισσότερος κόσμος καὶ οἱ πολλοὶ γιατροὶ, νομίζουν ὅτι ἡ ἱατρική εἶναι μόνο τέχνη, ἡ ἐπιστήμη ποὺ προσπαθεῖ νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀρρώστεια, νὰ

βρή τις αίτιες της και τή γιατρεία της. "Αν άτενίση κανείς τήν Ιατρική άπ' αύτή τή στενή σκοπιά, τότε καταλαβαίνει εύκολα γιατί υπάρχει μιá παρεξήγηση ανάμεσα σέ μās και τò κοινό.

Ἡ χρυσή ήλικία τῆς áλληλοκατανόησης γιατροῦ και áρρώστου κράτησε εἴκοσι αἰῶνες, μέσα στους ὁποίους και οἱ δύο μιλοῦσαν τήν ἴδια γλῶσσα. Ἡ Ιατρική ἐπίσκεψη ἦταν ἕνας διάλογος, ὅταν δὲν ἦταν ἕνας áπλòς μονόλογος τοῦ áρρώστου. Ὁ γιατρός δὲν εἶχε τί áλλο νά κάνει παρά νά διερμηνεύη μιá ἀφήγηση. Ὁ γιατρός μπορούσε στήν ἀνάγκη νά εἶναι τυφλός, μὰ ὄχι κουφός. Τò ὕψιστο προτέρημα τοῦ γιατροῦ ἦταν τò ψυχολογικό του τάκτ, ὅπως ὁ ἐπαρχιακός γιατρός τοῦ Μπαλζάκ πού ἄκουε μόνο και μάντευε. Σήμερα, μέ τήν πρόοδο τῆς τεχνικῆς, ἕνα σωρὸ ἀνθρωποὶ και μηχανήματα παρεμβάλλονται μεταξύ τοῦ áρρώστου και τοῦ γιατροῦ. Μεταξὺ τοῦ μονόλογου τοῦ áρρώστου στὸν ὁποῖον στηρίζοτανε ἡ παλιά Ιατρική και τῆς τωρινῆς παθολογίας, πού ἀνεγέρθηκε μέ τή βοήθεια τῆς παθολογικῆς ἀνατομίας και τῆς φυσικοχημείας, δὲν ὑπάρχουν πιά παρά σχέσεις ἐνδεχόμενες και τυχαῖες. Ὑπάρχει πολὺ λίγη σχέση μεταξύ αὐτοῦ πού νοιώθει ἕνας áρρωστος και τῆς πραγματικῆς πάθησης τοῦ ὀργανισμοῦ του. Γιατρός και áρρωστος ἔπαψαν πιά νά μιλοῦν τήν ἴδια γλῶσσα. Ὁ áρρωστος δὲν μπορεῖ πιά νά κατανοήσῃ τήν Ιατρική τέχνη, γιὰ τήν ὁποία σχημάτισε τή γνώμη ὅτι τὸν ἔκανε ὑποκείμενο τῆς μελέτης της και γι' αὐτὸ ἡ ψυχολογική του κατάσταση εἶναι πολὺ δυσάρεστη.

Τò κοινό και ἐπομένως ὁ áρρωστος, ἄκουσε, διάβασε τις τόσες προόδους τῆς τεχνικῆς, τις τόσες ἐφευρέσεις. Ξέρει τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης, χάρη σέ μιá οἰκτρῆ ἐκλαίκευση. Ἀλλά δὲν ξέρει, οὔτε μπορεῖ νά καταλάβῃ τήν Ιατρική μέθοδο. "Άκουσε νά γίνεται λόγος γιὰ ἀντιβιοτικά και γιὰ ἀκτινογραφία, ἀλλά δὲν καταλαβαίνει ἔπειτα ἀπὸ ποιὸ συλλογισμό ὁ γιατρός καταφεύγει σ' αὐτὸ τὸ φάρμακο ἢ ζητᾶ αὐτὴ τή συμπληρωματικὴ ἐργαστηριακὴ ἐξέταση.

Και ἡ διαφωνία στή μέθοδο εἶναι πολὺ πιὸ μεγάλη και βαθειά ἀπὸ μιá παροδικὴ συμφωνία πάνω σ' ἕνα θεραπευτικὸ ἀποτέλεσμα. Και ἡ διαφωνία ὑφί-

σταται ἀκόμη περισσότερο σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τή θεραπευτικὴ. Γιατὶ ὁ áρρωστος εἶναι ἀνίκανος νά ξεχωρίσῃ τή νόσο πού ὀφείλεται σέ ὀρισμένο αἷτιο, και πού γιὰ τήν ἀντιμετώπισή της ἡ σύγχρονη Ιατρική εἶναι καλά ὀπλισμένη, και τή λειτουργικὴ πάθηση πού διατάραξε τὸν ὀργανισμό και πού ὀφείλεται σ' ἕνα σωρὸ παράγοντες, πού ἐπενέβησαν ἀκόμα και πρὶν τή γέννησή του: Κληρονομικότητα, γενικὴ παιδικὴ ὑγιεινὴ, μόρφωση, ὑπερκόπωση, τοξικὲς και μολυσματικὲς προσβολές, ψυχικοὶ τραυματισμοί, οἰκογενειακὲς και κοινωνικὲς δυσκολίες...

Ἡ Ιατρικὴ δὲν εἶναι μονάχα ἡ τέχνη τῆς θεραπείας. Και ἂν οἱ πολύχρονοι Ιατρικὲς σπουδὲς πού ἀπαιτοῦν τή βοήθεια τῆς φυσιολογίας, τῆς βιολογίας, τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας κι' ἕνα σωρὸ áλλων ἐπιστημῶν δὲν εἶχαν σὰ μόνο σκοπὸ παρά τὸ νά κάνουν μονάχα τὸ γιατρὸ ἄξιο νά γνωρίσῃ και νά γιατρέψῃ τήν áρρώστεια, ἂν αὐτὸ ἦταν πραγματικὰ ἀληθινὸ τότε, δὲν θὰ ἔπρεπε νά εἶμεθα πολὺ ὑπερήφανοι.

Ὁ γιατρός εἶναι μέσα στὸ κοινωνικὸ σῶμα ὑπουργός τῆς ὑγείας, τῆς καλῆς και κακῆς, και πρέπει νά καταβάλλει ὄλες του τις προσπάθειες ὄχι μόνο γιὰ νά διαγνώσῃ τήν áρρώστεια, ἄμα ὑπάρχη και νά τήν θεραπεύσῃ, ὅταν μπορεῖ, ἀλλά και γιὰ νά προστατεύσῃ τήν καλὴ ὑγεία ἀπὸ τήν ἀμάθεια και τήν ἀγυρτεία, και ὅ,τι áλλο τήν ἀπειλεῖ.

Ἀπὸ τήν ἐποχὴ πού ἐμάθαμε καλύτερα τις αίτιες τῆς áρρώστειας, ἀπὸ τή στιγμή πού γνωρίσαμε πῶς οἱ πιὸ σοβαρὲς και οἱ πιὸ συνηθισμένες μεταδίδονται, ἡ Ιατρικὴ ἔγινε προληπτικὴ και ὁ γιατρός δὲν ἔχει πιά μόνο καθήκοντα ἀπέναντι στὸν áρρωστό του, ἀλλά και ἀπέναντι στὸ κοινωνικὸ σύνολο.

Ἡ προληπτικὴ Ιατρικὴ δίκαια πρωτοστατεῖ στήν ἐποχὴ μας. Οἱ ἐπιτυχίες της ὀφείλονται ὄχι μονάχα στήν προσωπικὴ δράση τοῦ γιατροῦ πρὸς τὸ ἄτομο πού κινδυνεύει, ἀλλά και στή συνεργασία τοῦ Ιατρικοῦ ἐπαγγέλματος και τῶν δημοσίων ἀρχῶν πού συνεπιδροῦν στήν ὀλότητα και — τουλάχιστο στὰ δημοκρατικὰ κράτη — μέ τήν ἠθικὴ και πνευματικὴ βοήθεια τοῦ φωτισμένου αὐτοῦ συνόλου.

Ἡ Ιατρικὴ πού χιλιάδες χρόνια ἦταν

ή πτωχή και άνίκανη τέχνη τής γιατριάς, μετατράπηκε δλότελα. Έγινε ή τέχνη πού προστατεύει, πού προλαμβάνει, και ή θεραπευτική της ικανότητα δέν εξέλιχθηκε πραγματικά, παρά μόνο άφ' ότου ή προληπτική της δύναμη μεγάλωσε, ξαπλώθηκε, ύποχρεώνοντάς την νά επέμβη μέ πολλαπλούς τρόπους στη ζωή τών λαών, στη νομοθεσία, στις διοικητικές ύπηρεσίες, στις βιομηχανίες, στα σχολεία...

Διατήρηση τής ύγείας, θεραπεία τής νόσου, δέν ζητούμε τώρα πιά μόνο αυτά άπό τήν Ιατρική, πού δέν μπορεί νά κλειστή στα στενά όρια τής παθολογίας. Οί ασφαλίστικες εταιρείες ζωής έχουν ως σπουδαιότερο κλάδο μιá Ιατρική ύπηρεσία άπό τήν όποία ζητούν νά δώση μιá έπιστημονική εκτίμηση πάνω στις πιθανότητες επιδιώσεως τών συμβαλλομένων. Όλη ή κοινωνική πρόνοια και όλες οι κοινωνικές ασφαλίσσεις βασίζονται πάνω στην Ιατρική. Ο γιατρός επίσης είναι εκείνος πού θα κρίνη ποιός είναι άξιος νά κάμη τή στρατιωτική του θητεία. Στα κράτη πού δέχονται μετανάστες είναι ο γιατρός πού θα άποκλείση όχι μόνο τούς άρρώστους αλλά και τις άχρηστες κοινωνικές και οικονομικές αξίες. Οί ίδιες προϋποθέσεις ύποχρεώνουν τó άτομο νά περάση μιá αυστηρή Ιατρική εξέταση πού άφορά τις φυσικές και λειτουργικές ικανότητες του, πριν του έμπιστευθούν ώρισμένα επαγγέλματα. Όρισμένα κράτη ζητούν πιστοποιητικό ύγείας πριν έπιτρέψουν τó γάμο. Τα δικαστήρια είναι άνίκανα νά λειτουργήσουν κανονικώς χωρίς νά συμβουλευθούν τó γιατρό σε πολλαπλές περιπτώσεις πού τις μαντεύετε. Θα σας δώσω μόνο ένα παράδειγμα πού θα σας δείξει συνάμα τις καταπληκτικές προόδους τής Ιατρικής. Η μελέτη του άνθρωπίνου αίματος μάς επέτρεψε νά άπομονώσωμε 500 διαφορετικούς τύπους. Η γνώση αυτή τών ομάδων του αίματος έπιτρέπει πολύ πιό εύκολα άπό άλλοτε νά άθώωση κανείς ένα δῆθεν ένοχο ή νά άπορρίψη μιá ύποψία πατρότητας.

Νομοθεσία, δημόσιες ύπηρεσίες, επαγγελματική ζωή και προσανατολισμός, ασφάλειες, σχολεία, βιομηχανία, δικαιοσύνη, όλα αυτά άπαιτούν ούσιαστικές βεβαιώσεις και κριτήρια άξίας, όλα αυτά έχουν ανάγκη άπό τόν γιατρό.

Όλα όμως αυτά, δέν έχουν παρά μα-

κρυνή σχέση μέ τή διατήρηση τής ύγείας και τή θεραπεία ή τήν άνακούφιση τής άρρώστειας.

Γιατί λοιπόν ή κοινωνία περιμένει άπό τόν γιατρό και μόνο άπό τόν γιατρό, άπάντηση σ' όλα αυτά τά έρωτήματα; Δέν είναι γιατί τόν θεωρεί σαν τόν μόνο άξιο νά δώση σαφή άπάντηση; Παραδέχεται έπομένως ότι ο γιατρός έχει άποκτήσει βαθειά γνώση του άνθρώπου. "Αν είναι ο μόνος κατάλληλος νά πῆ ότι αυτός ο άνθρωπος είναι άσθενής, αυτό γίνεται γιατί ξεύρει πού ακριβώς αρχίζει ή άρρώστεια και τί τήν ξεχωρίζει άπό τήν ύγεία. Η γνώση του άρρώστου προϋποθέτει τή γνώση του σωματικά και πνευματικά ύγιους. "Όχι μόνο του άνθρώπου «ζώου», αλλά του άνθρώπου μέ τήν πιό πλατειά σημασία τής λέξης αυτής, έφ' όσον στα λόγια του γιατρού θα βασισθῆ ή άπόφαση, ή πιό φοβερή για έναν άνθρωπο, ή άπόφαση εκείνη πού προσάπτει ή άρνεϊται στον άνθρωπον αυτόν τήν εθύνη τών πράξεών του.

"Ίσως οι περισσότεροι άπό σας πού δέν είσθε γιατροί, όσο φωτισμένοι κι' αν είσθε, δικαστές, πολιτικοί, οικονομολόγοι, φιλόσοφοι, μαθηματικοί, θα βρῆτε ύπερβολικές αυτές μου τις διαβεβαιώσεις και θα έπιθυμήσετε νά θάλετε τήν Ιατρική στη θέση της. "Ίσως επίσης, και πολλοί γιατροί θα άντιδράσουν κατά τής δίχως τέρμα αυτής επέκτασης πού δίνω στα καθήκοντά μας και στο επαγγελματικό μας λειτούργημα. Και όμως, ή κοινωνική εξέλιξη κοροϊδεύει τις θεωρίες, δέ σέβεται τούς επαγγελματικούς όρισμούς. Είναι γεγονός άναμφισβήτητο ότι όλα αυτά τά ζητούμε άπό τόν γιατρό. Μόνον άπό εκείνον τά περιμένουμε και εκείνος είναι ύποχρεωμένος νά τά προσφέρη καλά ή κακά, άδιάφορα, πάντως καλλίτερα άπό όποιονδήποτε άλλον. Και αν τυχόν άρνηθῆ ν' άπαντήση, θα προκαλέση μεγάλη κατακραυγή. Και αν του θέτομεν όλα αυτά τά έρωτήματα, είναι γιατί άπαιτούμε άπό τόν γιατρό νά μάς προσφέρει, ό,τι άφορά τόν άνθρωπο, τόν άνθρωπο στην δλότητά του. "Όσο τελειοποιείται και εξέλισσεται ή Ιατρική, τόσο περισσότερα ζητούμε άπό τόν γιατρό.

"Ας ξαναγυρίσω λοιπόν στο ιστορικό πλαίσιο τής Ιατρικής. Η Ιατρική ήταν πτωχή, πολύ πτωχή στο ξεκίνημά της.

Εἶχε σὰ μόνο σκοπὸ τὴν γιαιτρεία καὶ ἤ-
ταν ἓνα μὲ τὰ μάγια τῆς πρωτόγονης
θρησκείας. Βρίσκεται ἀκόμα σ' αὐτὸ τὸ
στάδιο στοὺς πρωτόγονους λαούς.

Στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα, γιὰ πρώτη φο-
ρά, φανερώθηκε μιὰ ἱατρικὴ ἀνεξάρτητη,
ἐλευθερωμένη ἀπὸ τὴ θρησκεία, μιὰ ἱα-
τρικὴ ποὺ καταπαιάστηκε νὰ μελετήσῃ τὶς
ἄρρώστειες σὰν γεγονότα, νὰ τὶς περι-
γράψῃ ἀμερόληπτα, νὰ τὶς ταξινομήσῃ
κατὰ προσέγγιση καὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ
τὶς θεραπεύσῃ βασιζομένη πάνω σ' ἓνα
λογικὸ ἐμπειρισμὸ. Καὶ ὁμως οἱ Ἑλλη-
νες δὲν εἶχαν τότε παρὰ ὑποτυπώδεις γνώ-
σεις ἀνατομίας καὶ ἀγνοοῦσαν ὁλότελα
τὴν φυσιολογία. Ἐν τούτοις πάντα θὰ
θαυμάζουμε τὴν Ἱπποκρατικὴ Ἱατρικὴ,
ἣ ὁποία μᾶς ἄφησε ἓνα σωρὸ συνετὲς πα-
ρατηρήσεις. Καὶ θὰ θαυμάζουμε ἀκόμη
περισσότερο αὐτοὺς τοὺς γιαιτροὺς ποὺ
δῶσανε στὸ ἐπάγγελμά τους μιὰ τέτοια
ἀγνότητα. Ἡ σεμνότητα, ἣ μετριοφροσύ-
νη, ἣ ἐχεμύθεια τοῦ ὄρκου τοῦ Ἱπποκρά-
τους, ὅλα αὐτὰ τὰ προτερήματα ἀρμόζουν
θαυμάσια στὴν Ἀττικὴ Ἱατρικὴ. Καὶ
ἣ τωρινὴ ἱατρικὴ δεοντολογία μένει
πιστὴ, σὶς μεγάλες τῆς γραμμές, σ' αὐ-
τὸ τὸν ὄρκο.

Ἡ Ρώμη δὲν προσέθεσε τίποτε στὴν
Ἑλληνικὴ Ἱατρικὴ.

Μετὰ ἤρθε τὸ πολύχρονο σκοτάδι τοῦ
Μεσαίωνα στὴν Εὐρώπη ἀλλὰ ἣ Ἀρα-
βο - Περσικὴ Ἱατρικὴ διέσωσε τὰ Ἑλ-
ληνιστικὰ κειμήλια.

Ἡ Ἀναγέννηση ξανάσμιξε τὴν κοιμμέ-
άλυσίδα χάρη στοὺς μεγάλους τῆς ἀνα-
τόμους, ποὺ ἀνακάλυψαν τὴ διάρθρωση
τοῦ ἀνθρώπινου σώματος μελετώντας τὴν
ὄχι γιὰ νὰ ἐφαρμόσουν τὶς ἀνατομικὲς
τὸς γνώσεις μὲ σκοπὸ τὴ θεραπεία, ἀλλὰ
μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ γνωρίσουν, μελε-
τώντας ὄχι πάνω στὸν ἄρρωστο ἀλλὰ
στὸν ὑγιῆ.

Πιὸ ὕστερα ἣ ἀνατομία ἔγινε παθολο-
γικὴ ἀνατομία καὶ οἱ γιαιτροὶ κατατρε-
γμένοι ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Ἐξέταση, κλέβανε
τὴν νύχτα πτώματα ἀπὸ τὰ νεκροταφεῖα
ἣ τὰ ἀγόραζαν ἀπὸ τὸ δῆμιο γιὰ νὰ τὰ
μελετήσουν μὲ κίνδυνο τῆς ζωῆς τους.

Ὅσο γιὰ τὴ φυσιολογία, δὲ γεννήθη-
κε πραγματικὰ παρὰ τὸν 17ο αἰῶνα χά-
ρη στὸν Χάρβεϋ ποὺ ἀνακάλυψε τὴν κυ-
κλοφορία τοῦ αἵματος.

Ἀλλὰ δυὸ ὁλόκληρους αἰῶνες ἣ ἱα-

τρικὴ τῶν γιαιτρῶν τῆς ἐποχῆς ἔβλεπε μὲ
ἀδιαφορία καὶ ψωροὑπερηφάνεια ὅλη αὐ-
τὴ τὴν πρόοδο. Θαυμάσια ὁ Μολιέρος πε-
ριγράφει τὴν γελοία αὐτὴ στάση τῶν γιαι-
τρῶν τῆς ἐποχῆς του: «Ὅλη ἣ ἐξοχό-
τητα τῆς τέχνης τοὺς σύγκειται σὲ πομπώ-
δεις, ἀκατάληπτες καὶ συγκεχυμένες φρά-
σεις, σὲ προσποιητὲς κουδέντες ποὺ δι-
νουν λόγια γιὰ αἰτίες καὶ ὑποσχέσεις γιὰ
ἀποτελέσματα».

Ὅυτε ἣ θεραπευτικὴ, μόνος σκοπὸς τῆς
τότε ἱατρικῆς, δὲν εἶχε τὴν παραμικρὴ
εὐθυκρισία. Ἐνα γιαιτρικὸ ποὺ τὸ βρι-
σκει κανεῖς παντοῦ σημειωμένο, ἣ θηρια-
κὴ, ἐθεωρεῖτο σὰν πραγματικὴ πανάκεια,
περιεῖχε ἐξήντα τέσσερες διαφορετικὲς
οὐσίες μεταξὺ τῶν ὁποίων, χάπια ἀπὸ ἔ-
χιδνες, νεφροὶ καστόρων, ἄσφαλτο Ἰου-
δαίας, μύρα, κρόκους, χῶμα σφραγιδω-
τὸ κλπ. Ἐπρεπε νὰ ζυμωθῇ τέσσερα χρό-
νια πρὶν νὰ γίνῃ ἀποτελεσματικὸ καὶ
ἔχανε τὴν ἀξία του δώδεκα χρόνια μετὰ.
Αὐτὸ τὸ ἐξαιρετικὸ φάρμακο ποὺ τὸ με-
ταχειρίζονταν, μέχρι τὸ 1760, ἐθεράπευε
σχεδὸν ὅλα τὰ δεινὰ, ἄλλα τὸ ἔδιναν κυ-
ρίως σὰν ἀντίδοτο. Ἦταν ἐπίσης ἓνα ἐπι-
κίνδυνο καὶ ὑπερευαίσθητο φάρμακο γιαι-
τὶ ἂν δὲν εὔρισκε δηλητήριο νὰ ἐξουδε-
τερῶσῃ, ἐθύμωνε, δὲν παρεδέχετο νὰ ἐ-
νοχληθῇ χωρὶς λόγο καὶ ἐσχότωνε τὸν
ἄρρωστο.

Καὶ ὁμως πρόσφατα μοῦ παρουσίασαν
μιὰ φαρμακευτικὴ ἰδιοσυσκευασία ἀποτε-
λούμενη ἀπὸ 36 οὐσίες. Τὸ ρεκόρ, τὴν
ἐπίδοση τῆς θηριακῆς δὲν θὰ τὸ σπᾶσουν
τόσο εὐκολα. Βιταμίνες, ὁρμόνες, μέταλ-
λα, ὀξέα, βάσεις καὶ δὲν θυμᾶμαι τί ἄλ-
λο ἀκόμα διεκδικοῦσαν τὸ ἔπαθλο.

Ἡ φαρμακευτικὴ ἀγορὰ εἶναι πλημ-
μυρισμένη ἀπὸ φάρμακα μεγάλης ἐμπο-
ρικῆς ἀλλὰ συχνὰ μηδαμινῆς βοηθείας
γιὰ ὅποιον πέφτει στὰ δίχτυα τῆς. Εἶ-
ναι γεγονὸς ὅτι τώρα ἔχουμε φάρμακα
πολὺ ἀποτελεσματικὰ. Δυστυχῶς ὁμως
πολλοὶ δίνουν τυφλὴ ἐμπιστοσύνη στὴν ἀ-
ξία τους, τὰ ἐφαρμόζουν ἀπερίσκεπτα,
μόλις φανῇ ἣ πιὸ μικρὴ κακοδιαθεσία,
πρὶν γίνῃ ἀκριβῆς διάγνωση καὶ πρὶν κα-
θορισθοῦν σωστὰ οἱ θεραπευτικὲς ἐνδεί-
ξεις. Συχνὰ μάλιστα, ἂν τὸ πρῶτο φάρ-
μακο δὲν δράσῃ γρήγορα, βιάζονται νὰ
δῶσουν ἄλλο καὶ ὁ χορὸς τῶν γιαιτρικῶν
ἀρχίζει. Ἔτσι, ὄχι μόνον ὁ ἄρρωστος
κουράζεται ἄδικα—καὶ ἐκεῖνος καὶ τὸ πορ-

τοφόλι του—άλλα πρό πάντων ή άρρώστεια παίρνει μία τόσο άνώμαλη μορφή, πού τó έργο του γιατρού γίνεται δύσκολο και χειροτερεύει. Παρ' όλίγον νά λησμονήσω ένα αιώνιο και πάντα σύγχρονο φάρμακο: τόν γιατρό, πού είναι τó πιό χρησιμοποιούμενο φάρμακο στην παθολογία.

Δέν υπάρχει καμιά ακόμα φαρμακολογική μελέτη του άπαραίτητου αυτού φαρμάκου και σέ κανένα σύγγραμμα δέν γίνεται μνεία σχετική μέ τήν δοσολογία του, ποία δόση δηλαδή από τόν έαυτό του όφείλει ό γιατρός νά καθορίση και μέ ποία μορφή και ποία συχνότητα θά τήν παρέχη, είτε σέ θεραπευτική, είτε σέ συντηρητική άγωγή.

Και ακόμα τó πιό άνησυχητικό είναι νά διαπιστώση κανείς τήν παντελή έλλειψη μελέτης αναφορικά μέ τις παρενέργειες ή τούς κινδύνους του φαρμάκου αυτού. Τις διάφορες π.χ. άτομικές άλλεργικές αντιδράσεις πού συναντούνται σέ άσθενείς πού πρέπει νά παρακολουθούνται μέ μεγάλη προσοχή (πρόσφατες παρατηρήσεις δημοσιεύθηκαν τελευταία μόνο στον καθημερινό τύπο) ή ακόμα τις άνεπιθύμητες επενέργειες του φαρμάκου αυτού.

Παραμερίζοντας κάθε είρωνεία νομίζω ότι οί γραμμές αυτές σημειώνουν σημαντικό σταθμό στην ιστορία τής Ιατρικής. Γιατί για πολλούς αιώνες ίσαμε τήν άποτελεσματική πρόοδο τής θεραπευτικής στις άρχές του 20ου αιώνας, ό γιατρός υπήρξε τó μόνο χρησιμοποιούμενο φάρμακο, έφ' όσον τά περισσότερα άλλα ήσαν άτελέσφορα.

Από 2000 χρόνια οί γιατροί στέκονταν τυφλοί και κουφοί πλάϊ στον 'Ιπποκράτη. Χτυπούσαν τήν πόρτα τής Ιατρικής, μά αυτή έμενε κλειστή για κείνους.

Η εύπρέπεια άπαγορεύει στον γιατρό νά αναζητήση ένα κλινικό σημείο, έπειδή του άπαγορεύει νά άγγίξη τόν άρρωστό του. Τό μόνο πού του έπιτρέπει είναι νά πιάση τó σφυγμό του. Δύσκολα μπορούμε νά φαντασθούμε, τήν άπέχθεια πού είχαν οί τότε γιατροί για κάθε χειρωνακτική πράξη. Αυτή ήταν άντάξια μόνο τών κουρέων, δηλαδή τών χειρουργών οί όποιοι πρέπει νά περιμένουν χρόνια πριν τούς παραδεχθή ή επίσημη Ιατρική. Ο γιατρός κοιτάζει τήν όψη του πάσχοντος, συζητά τις άποχρώσεις του

σφυγμού, ρίχνει ένα βλέμμα εις τά περιτώματα, μυρίζει και καμιά φορά γεύεται τά ούρα. Μένουμε κατάπληκτοι πώς οί τότε γιατροί παραμέλησαν κάθε μέσον μελέτης πού είχαν στην διάθεσή τους. Είχαν μάτια και δέν έβλεπαν, αυτιά και δέν άκουγαν, χέρια πού δέν ψηλαφούσαν. Και όταν ένας άπ' αυτούς τούς προσφέρει ένα μέσον διερεύνησης, χάνουν ένα σωρό πολύτιμο χρόνο σέ άσκοπες συζητήσεις πριν τó θέσουν σέ έφαρμογή.

Αυτό συνέδηκε μέ τήν επίκρουση, πού άνεκάλυψε ό Άενπρούγγερ τó 1756, και μέ τήν άκρόαση, πού έφήρμοσε ό Λαεννέκ 50 χρόνια άργότερα.

Οί γιατροί από παράδοση, από αξιοπρέπεια, άγγιζαν όσο μπορούσαν λιγώτερο τόν άρρωστό τους. Προτιμούσαν άτελείωτες περιγραφές, αισθηματικά λόγια πού δέν είχαν καμιά σχέση μέ τήν άρρώστεια. Οί συγγραφείς συσώρευαν τις συγκινητικές λεπτομέρειες, προσπαθώντας περισσότερο νά προκαλέσουν έντύπωση παρά νά περιγράψουν ένα γεγονός. Και αυτή ή έντύπωση είναι άπόλυτα λογοτεχνική όπως ταιριάζει σέ άνθρώπους πού μόνον λογοτεχνική μόρφωση έχουν και αυτή κακή.

Μόνο ή μελέτη του σφυγμού είχε τήν εϋνοια του γιατρού.

Όλόκληρα βιβλία έγραψαν τότε πάνω στο σφυγμό, άλλα κανείς δέν σκέφθηκε νά μετρήση τόν αριθμό τών σφύξεων ή τόν αριθμό τών άναπνοών ή νά πάρη τήν θερμοκρασία του άρρώστου. Κάθε άρρώστεια, κάθε όργανο, είχε τó δικό του σφυγμό και τó μόνο όργανο εις τó όποιον άρνοϋνταν ιδιαίτερο σφυγμό ήταν ή καρδιά και αυτό 150 όλόκληρα χρόνια μετά τήν ανακάλυψη τής κυκλοφορίας του αίματος. Περιέγραψαν ένα σφυγμό άνώτερο, για τά όργανα πού βρίσκονται έπάνω από τó διάγραμμα πού ήταν έννοείται πιό ύψηλός, πιό μεγάλος, πιό ισχυρός, και ένα σφυγμό κατώτερο πιό μικρό, πιό αδύνατο, πιό ευαίσθητο για τ' άλλα όργανα. Ο σφυγμός τών καθώς πρέπει ήταν αδύνατος και τεταμένος, ένω ό σφυγμός τών φτωχών, ζητιάνων και κουρελήδων, είναι εκ φύσεως τόσο περίπλοκος έξ αίτίας τής καταστροφής τών όργάνων και του τσακίσματος τής μορφής πού έπήρανε ένεκα του τρόπου τής ζωής των, πού είναι αδύνατον νά βρῆ

κάνεις τὸν παραμικρὸ σταθερὸ χαρακτήρα τοῦ σφυγμοῦ των. Μεταξὺ δλων αὐτῶν τῶν σφυγμῶν εἶχαν φαντασθεῖ ἓνα σωρὸ συνδυασμοῦς καὶ τὸ ἄκρον ἄωτον: διέκριναν, διευκρίνιζαν, διερμήνευαν αὐτοὺς τοὺς συνδυασμοῦς. Καὶ σὰν νὰ μὴ ἦταν ἀρχετὰ 150 εἶδη σφυγμῶν, περιέγραφαν καὶ σφυγμοῦς τερατώδεις καὶ ἀνωνόμους. Πῶς λοιπὸν αὐτοὶ οἱ γιατροὶ κάνανε διάγνωση, πῶς προσανατολίζονταν μέσα στὸν δαίδαλο τῶν παθήσεων, πῶς ἐθεράπευαν; Ἀπλούστατα, δὲν ἔκαναν τίποτε. Τίς βασικὲς ἀρρώστειες ποὺ γνωρίζομε δὲν τίς ἐγνώριζαν. Μὲ λίγα λόγια δὲν καταλαβαίνομε τοὺς προκατόχους μας. Ἡ διάλεκτός τους μᾶς εἶναι ἀπόκρυφη. Οἱ ἀρρώστειες μέναν οἱ ἴδιες, ἀλλὰ οἱ ἰδέες ποὺ εἶχαν γι' αὐτὲς μᾶς εἶναι ἀκατάληπτες.

Δὲν ἀπόκειται σὲ μένα νὰ σᾶς πῶ τίς αἰτίες αὐτῆς τῆς στασιμότητος τῶν 20 αἰώνων. Αὐτὸ τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι κατὰ θάθος παρὰ ἓνα κομμάτι τοῦ μεγάλου προβλήματος τῆς γέννησης τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος στοὺς νεωτέρους χρόνους. Πρέπει νὰ περιμένει κανεὶς τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 19ου αἰῶνος γιὰ νὰ δῆ τὴν ἱατρικὴ νὰ ξεφυτρώνει ἀπὸ τὴν προϊστορία. Γιατί λοιπὸν, θὰ μὲ ρωτήσετε, ἀνακινεῖς αὐτὲς τίς στάχτες; Αὐτὸ τὸ κάνω μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ σᾶς ἀποδείξω ἀκόμη καλύτερα πόσο νέα ἐπιστήμη εἶναι ἡ ἱατρικὴ. Δὲν εἶναι πανσεβᾶσμια καὶ δὲν ἔχει ἀκόμα τὴν καθιέρωση τοῦ χρόνου, ὅπως ἡ γεωμετρία τοῦ Εὐκλείδη. Δὲν ἔχω τὸν χῶρο νὰ ἀσχοληθῶ πλατειά μὲ τοὺς μεγάλους της σκαπανεῖς, οὔτε νὰ σᾶς καθορίσω τοὺς πιὸ ἐξαιρετικούς της σταθμούς. Μπορῶ ὅμως νὰ σᾶς βεβαιώσω ὅτι ἀκόμα δὲν ἔχομε καρπωθεῖ τὴν καλή, τὴν πλούσια, τὴ μεγαλειώδη συγκομιδὴ τῶν γνώσεών μας.

Μόνον ὅταν οἱ βασικὲς ἐπιστῆμες: Φυσική, Χημεία, Φυσιολογία, Βιολογία πήραν τὴν πλήρη τους ὄρμη καὶ συγχωνεύθησαν σ' αὐτὸ τὸ κινητὸ σύνολο ποὺ εἶναι ἡ Νέα Ἰατρικὴ, τότε καὶ μόνο τότε συλλογίσθησαν νὰ βγάλουν ἀπὸ τὸ χάος ὅπου ἐκοιμᾶτο, τὴν ποθητὴ ἐπιστήμη ποὺ γιατρεύει: τὴν θεραπευτική.

Ἔτσι ἡ ἱατρικὴ ξαναγυρίζει φαινομενικὰ στὴν ἀφετηρία της.

Ἀλλὰ ὁ κύκλος δὲν περατώθηκε, γιατί

οἱ ἀνθρώπινες ἐπιτεύξεις δὲν ξαναγυρίζουν ποτὲ στὴν ἀφετηρία τους καὶ καμιά ἀπὸ τίς ἐπιστῆμες ποὺ συμπράττουν γιὰ τὴν τελειότητα τῆς ἱατρικῆς δὲν ἔχει δλοκληρωθεῖ ἀκόμα.

Στὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα μας, ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀνατομοκλινικῆς μεθόδου τοῦ Λαεννέκ, ἡ συστηματικὴ ἀντιπαραβολὴ τῶν τεκμηρίων τῆς αὐτοψίας καὶ τῶν κλινικῶν παρατηρήσεων, οἱ πρόοδοι τῆς Φυσιολογίας καὶ τῆς Χημείας, ἡ διεύρυνση μιᾶς ἀκριβοῦς αἰτίας γιὰ κάθε νόσο, ἐπέτρεψαν στὴν ἱατρικὴ νὰ προοδέψῃ. Ἐδῶ ὅμως καὶ τριάντα χρόνια βλέπομε νὰ γίνεται μιὰ καταπληκτικὴ ἐπανάσταση μὲ μεγάλη ἀνανεωτικὴ δύναμη. Δὲν περιμένουμε πιά τὸν θάνατο γιὰ νὰ κάνουμε νεκροψία καὶ ἔτσι νὰ ἐξακριβώσουμε τίς αἰτίες τοῦ θανάτου, ἀλλὰ σ τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς μποροῦμε νὰ πληροφορηθοῦμε, χάρις στὰ καινούργια μέσα ποὺ διαθέτομε, τὴν ἀκριβῆ κατάσταση τῶν ὀργάνων καὶ τῶν παθολογικῶν ἢ φυσιολογικῶν ἐκκρίσεών των, καθὼς καὶ τὴ μορφή καὶ τὴν κατάσταση στὴν ὁποία βρίσκονται τὰ νοσοῦντα κύτταρα, καὶ τέλος τὴν ἐξέλιξη αὐτῶν τῶν διαταραχῶν. Ὁ ἀκτινολόγος δὲν εἶναι πιά ἓνας κοινὸς φωτογράφος τοῦ σώματος, ἀλλὰ χάρη σὲ διάφορα μέσα, διαγράφει καὶ σχεδιάζει τὰ ὄργανα, πετυχαίνει τὴν ἀναπαράσταση καὶ τὴν ἀπομόνωση τῶν διαφορῶν πεδίων, τῶν ὁποίων τὸ ἄθροισμα θὰ δώσῃ τὴ συνολικὴ καὶ ἀκέραιη εἰκόνα. Εἰδικοὶ λαμπτήρες φωτίζουν τὰ ἐσωτερικὰ ὄργανα καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο βλέπομε ν' ἀναπνέει ὁ πιὸ μακρυνὸς βρόγχος, ἢ διακρίνομε ἄμεσα τίς ἀλλοιώσεις τοῦ στομάχου. Ἡλεκτρικὰ ρεύματα διατρέχουν τὴν καρδιὰ καὶ τὸν ἐγκέφαλο καὶ καταγράφουν τὸ σχεδιάγραμμά τους, ἀναλύομε τίς μεταπτώσεις τους, ἀναγνωρίζομε ἔτσι μὲ τὸν ἠλεκτροκαρδιογράφο τὴν λανθάνουσα καρδιακὴ ἀνεπάρκεια καὶ προβλέπομε χάρη στὸν ἐγκεφαλοηλεκτρογράφο, τὴν ἐπικείμενη ἐπιληψία, εἴτε προσδιορίζομε μιὰ ὀργανικὴ πάθηση ἢ μιὰ πνευματικὴ διαταραχὴ. Τὰ ἰσότοπα μὲ τὸ πέρασμά τους ἐξιχνιάζουν τὰ πιὸ κρυφὰ μας κύτταρα. Καθετῆρες εἰσδύουν μέσα σὲ κάθε καρδιακὴ κοιλία καὶ ἐπιτρέπουν νὰ συγκρίνωμε τὴ χημικὴ σύσταση τοῦ αἵματός τους. Βελόνες παρακεντοῦν τὴ σπλήνα, τὰ γάγ-

γλια και πίσω από την οστική ασπίδα του τὸ μυελὸ τοῦ στέρνου. Μποροῦμε ἀπὸ ἕναν ἄνθρωπο νὰ πάρουμε ἰστούς, γιὰ νὰ ἀναλύσωμε τοὺς πιὸ μυστικούς χυμούς του και τοὺς πιὸ ἀπόκρυφους ἰστούς του. Τὰ τεμάχια τῶν ἰστῶν ποὺ παίρνομε μ' αὐτὸ τὸν τρόπο δὲν τὰ ἐξετάζομε μονάχα μὲ τὸ ἀπλὸ ὀπτικὸ μικροσκόπιο ἀλλὰ και μὲ τὸ ἠλεκτρονικὸ, και χάρις στὸ μικροσκόπιο, μὲ ἐναλλασσόμενες φάσεις μποροῦμε νὰ κινηματογραφήσωμε τὰ ζωντανὰ κύτταρα, νὰ παρακολουθήσωμε τὶς διαφορὲς μεταβολές τους, τὶς κινήσεις τους, μὲ δυὸ λόγια τὴν ἴδια τὴν ζωὴ.

Οἱ ἐφευρέσεις τοῦ Λ. Παστέρ στὸν 19ον αἰῶνα μετέβαλαν δλότελα τὶς ἀντιλήψεις μας πάνω στὶς ἀρρώστειες. Ἐπέτρεψαν τὴν ὀρθολογιστικὴ και ἀποτελεσματικὴ προφύλαξη ἀπὸ τὰ πιὸ μεγάλη δεινὰ ποὺ μαστίζουσαν ἀνθρώπους και ζῶα. Παραδόξως, ὅμως, αὐτὲς ἄσκησαν περιορισμένη μόνον ἐπίδραση στὴ θεραπεία τῶν λοιμωδῶν νόσων ποὺ ἡ μικροβιολογία εἶχε κατορθώσει νὰ προσδιορίσει.

Τὸ 1935 σημειώθηκε ἕνα ἐξαιρετικὸ γεγονός: Ἡ ἀνακάλυψη τῶν σουλφαμίδων ποὺ ἐνισχύθηκε ἀπὸ τὸ 1940 και ἐδῶ ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἀντιβιοτικῶν στὴ θεραπευτικὴ. Ἡ κατάσταση τοῦ 1935 ἀνατράπηκε μέσα σὲ 15 χρόνια. Στὴν ἱστορία τῆς ἱατρικῆς δὲν θρῖσκει κανεὶς κανένα ἄλλο παράδειγμα, δηλαδὴ μιὰ ἀλλαγὴ τόσο πλήρη μέσα σὲ τόσο σύντομο χρονικὸ διάστημα: "Ὡς ἀναλογισθοῦμε ὄχι μόνον ὄλους αὐτοὺς τοὺς δύστυχους ἀρρώστους οἱ ὁποῖοι μόλις πρὶν εἴκοσι χρόνια ἦταν ἀναπότρεπτα καταδικασμένοι και ποὺ σήμερα τοὺς θεραπεύουμε, ἀλλὰ και αὐτὴ τούτη τὴν ἐπίδραση ποὺ ἀσχεῖ σήμερα ὁ γιατρὸς πάνω στὴ φύση (ζωή).

Μέσα σὲ εἴκοσι χρόνια οἱ ἐνδοκρινολογία μόνον ἀνεκάλυψε περισσότερα γεγονότα ἀπὸ ὅσα ἐγνώρισε ἡ ἱατρικὴ σὲ δέκα αἰῶνες. Μποροῦμε τώρα νὰ μετατρέψουμε ὄχι μόνον τὴ μορφολογία και τὴν ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ, ὄχι μονάχα νὰ θεραπεύσουμε παθήσεις χάρις στὶς ὀρμόνες ποὺ ἡ βιοχημεία ἔθεσε στὴ διάθεσή μας, ἀλλὰ και νὰ μεταβάλουμε τὴν ἀντίληψη ποὺ εἶχαμε ἕως τώρα γιὰ τὴ φυσιολογία τῶν ἀδένων. Ἐτσι ἐξακριβώσαμε τὶς ἀντιλήψεις μας πάνω στὶς ψυχικὲς και σωματικὲς ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπου, ἐπειδὴ ἐγνώρισουμε καλύτερα τὶς στενὲς ἀλληλε-

πιδράσεις τοῦ νευρικοῦ και ἐνδοκρινικοῦ συστήματος, καθὼς και τὶς σχέσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβάλλοντος πάνω σὲ αὐτὰ τὰ δύο συστήματα. Χάρις ἐπίσης στὴν ὀλοένα βαθύτερη γνώση μας πάνω στὸ νευρικὸ σύστημα, δημιουργήσαμε τὴν ψυχικὴ φυσιολογία και τὴν ψυχοπαθολογία στὴν ὁποία ἀνάγεται ἡ καινούργια ψυχοσωματικὴ ἢ καλύτερα φλοιοσωματικὴ ἱατρικὴ. Ἡ προγενέστερη νευροχειρουργικὴ, ὄχι μόνον ἀφαιροῦσε ὄγκους, ἐθεράπευε παραλυτικούς και ἀνακούφιζε ὀρισμένους ἄλλοτε ἀγιάτρευτους πόνους, ἀλλὰ, χάρις στὴ συγγενὴ τῆς ψυχοχειρουργικῆς μπορεῖ ν' ἀλλάξη τὴν παθολογικὴ συμπεριφορὰ ὀρισμένων ἀρρώστων.

Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη τῶν ὀκτινῶν Χ, τί καταπληκτικὰ ἐπιτεύγματα δὲν κατορθώσαμε σὲ ὄτι ἀφορᾷ τὴν ἀκτινοδιάγνωση και τὴν ἀκτινοθεραπεία και τί ἐξαιρετικὲς προόδους πρέπει νὰ ἀναμένουμε ἀκόμα χάρις στὴν ραδιενέργεια και σ' αὐτὰ τὰ καταπληκτικὰ σώματα: τὰ ἰσότοπα.

Πολλά, πάρα πολλά μποροῦν νὰ γραφοῦν γιὰ τὸ θέμα αὐτό.

Δὲν ξεχνῶ ἐπίσης και τὶς ἀποτυχίες μας. Γι' αὐτὲς ὅμως ὁ γιατρὸς δὲν εἶναι ὁ μόνος ὑπεύθυνος, γιὰτὶ λείπει ἀκόμη ἡ ὀργάνωση τῆς ὑγιεινῆς και ἡ διαπαιδαγώγηση τοῦ κοινοῦ.

Πρέπει ἐπίσης νὰ ἀναφέρω και δυὸ λόγια γιὰ τὴν χειρουργικὴ. Ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸν χειρουργὸ τοῦ 1920 και τὸν σημερινὸ εἶναι πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸν τεχνίτη τοῦ 18ου αἰῶνος και τὸν διευθυντὴ μιᾶς σημερινῆς βιομηχανικῆς ἐπιχείρησης. Πρὶν νὰ ξαπλώση στὸ χειρουργικὸ κρεβάτι ὁ ἀρρώστος, εἶναι ἀπόλυτα και ὀλόπλευρα γνωστὸς ἀπὸ τὸν γιατρό. Ἐτσι γίνεται τὸ κέντρο ἑνὸς κόσμου ζωντανοῦ και ἀκριβῶς προσδιορισμένου. Πίσω ἀπὸ τὸ κεφάλι του ὁ ναρκωτὴς ρυθμίζει ἕνα πολὺπλοκο μηχανισμό ἀπὸ σωλῆνες μὲ ὑγρὰ και ἀέρια. Στὰ πόδια του ὁ γιατρὸς ἀναζωογονητὴς μὲ τοὺς ὀρούς, τὶς μεταγγίσεις, τὰ διάφορα φάρμακα, διορθώνει κάθε στιγμὴ τὶς συνέπειες τῆς ἐγχείρησης. Γύρω - γύρω οἱ νοσοκόμες χορεύουν τὸ συνθησιμένο μπαλλέτο περνώντας τὰ χειρουργικὰ ἐργαλεῖα και τὶς κομπρέσες.

Ἐνάμεσα σὲ ὄλους ὁ χειρουργός. Πόσο ἔχει ἀλλάξει! Σήμερα ἀποφεύγει τὴν

ἀπαραίτητη πρὶν γρηγοράδα καὶ τὴν σχεδὸν ταχυδακτυλουργικὴ ἐπιδεξιότητα. εἶναι τὴν πρῶτα πιά φειδωλὸς στὶς κινήσεις του, προσέχει τὸ παραμικρὸ, εἶναι σχεδὸν ἀργός, παρατηρεῖ τὶς ἀλλαγές πού προκαλεῖ, σέβεται τὰ ὄργανα καὶ τοὺς ἰστοὺς πού ἀγγίζει. Ἀπὸ ἀνατόμος πού ἦταν ἐψώθηκε σὲ φυσιολόγο. Τὶς ἐπόμενες ἡμέρες οἱ διαταραχές πού μπορεῖ νὰ προκαλέσῃ ἢ ἐγχείρησῃ ἐκτιμῶνται, ὑπολογίζονται καὶ διορθώνονται. Τὰ ἀντιβιοτικὰ βάζουν φραγμὸ στὶς δευτεροπαθεῖς μολύνσεις καὶ τὰ ἀντιπηχτικὰ στὶς ἀγγειακὲς ἐπιπλοκές. Οἱ μεταγγίσεις ἀναπληρώνουν τὸ χαμένο αἷμα. Ὁ ἐγχειρισμένος γίνεται σχεδὸν πάντα καλά. Ἡδη τὸ 1944 σὲ 100 πληγωμένους πού φθάνανε στὰ νοσοκομεῖα τῶν μετόπισθεν, οἱ 95 ἐσώζοντο. Ἄν σκεφθεῖ κανεὶς τὴν κατάστασιν αὐτῶν τῶν πληγωμένων μὲ τὰ τσακισμένα μέλη, τὰ τρυπημένα κορμιά, τὰ σπασμένα κρανία καὶ τοὺς 95 ζωντανούς, σωσμένους ἀπὸ τὴν ἰατρικὴν, τότε πολὺ καλύτερα ἀπὸ ὁποιαδήποτε περιγραφή ἔχει τὴν εἰκόνα γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴ ἀποτελεσματικότητά τῆς σύγχρονης χειρουργικῆς. Ὅλη αὐτὴ ἡ πρόοδος ἐπέτρεψε στὴ χειρουργικὴ νὰ διευρύνῃ τὸν ὄριζόντά της καὶ οἱ χειρουργοὶ μὲ μεγαλύτερη τόλμη διορθώνουν τώρα χωρὶς νὰ βιάζονται, μὲ τὴν ἡσυχία τους, μιὰ καρδιά ἄδεια ἀπὸ αἷμα, χωρισμένη ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα της, ἐνῶ μὲ τὸ ρυθμὸ τῆς ζωῆς μιὰ τεχνικὴ καρδιά ἀρμονικὰ προσαρμοσμένη μὲ τὶς ἀρτηρίες καὶ τὶς φλέβες, λειτουργεῖ ὅσο καιρὸ χρειάζεται ὁ χειρουργὸς γιὰ τὴν ἐπέμβασή του. Θὰ χρειαζόμουν ἐπίσης σελίδες δλόκληρες γιὰ νὰ σὰς ἐξιστορήσω τὰ οἰκονομικὰ ὠφέλη τῆς νέας ἰατρικῆς. Δὲν ξεχνῶ ὅτι αὐτὴ ἡ ἐξέλιξις αὐξήσῃ πολὺ τὸ κόστος τῆς νοσηλείας. Ἡ φαινομενικὴ αὐτὴ αὐξήσις (πού ἐπιβαρύνει τὸ ἄτομο στὰ κράτη πού δὲν ἔχουν ἀκόμη καλά ὄργανωθεῖ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς κοινωνικῆς ἰατρικῆς) ἔχει σὰν ἀντιστάθμισμα τὴν ἐξάλλειψιν τῶν ἐπιδημιῶν (πολλὲς ἀρρώστειες γίνηκαν ἤδη ἱστορικὲς), τὴν σημαντικὴν ἐλάττωσιν πού παρατηροῦμε σὲ ὠρισμένες κοινωνικὲς μάστιγες, ὅπως οἱ ἀφροδίσιες παθήσεις καὶ ἡ φυματίωσις (σὲ ὠρισμένα κράτη μάλιστα περιέκοψαν ἤδη τὰ προγράμματα ἀνέγερσιν σανατορίων), τὴν ἐλάττωσιν τῶν ἡμερῶν νοσοκομειακῆς νοσηλείας,

τὴν μείωσιν ἐπαγγελματικῶν νόσων, τὴν γρήγορην ἀποκατάστασιν τῆς ὑγείας τοῦ ἐργατικοῦ προσωπικοῦ, τὴν καλύτερευσιν τῶν τροφίμων... Ἡ ἀπαρίθμησις εἶναι ἀτελείωτη ὅπως καὶ ἀτελείωτες εἶναι οἱ ἐπιστημονικὲς μέθοδοι πού συντελοῦν στὴν τελειοποίησιν τῆς ἰατρικῆς.

Ἡ ἰατρικὴ ἐξελίχθηκε ὅπως καὶ ὅλες οἱ ἄλλες ἐπιστῆμες. Στὶς ἀρχὲς ἦταν ἓνα ἀπλὸν ἐπάγγελμα, πού ἢ ἀνάγκη τὸ ἐδημιούργησε καὶ τοῦ ὁποίου ὁ σκοπὸς ἦταν καὶ εἶναι καθαρὰ ὠφελιμιστικὸς. Ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα δὲν μπορεῖ νὰ δεσμευθῇ μόνο μ' αὐτό, γιὰτὶ βλέπει μακρύτερα ἀπὸ τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογήν. Θέλει νὰ μάθῃ περισσότερα μόνο καὶ μόνο γιὰ τὴν χαρὰ τῆς μάθησιν. Ἡ ἰατρικὴ δὲν ὑπῆρξε ποτὲ τόσο καλὰ ὁπλισμένη γιὰ νὰ καλυτερεύσῃ τὴν μοίραν τῆς ἀνθρωπότητος, (χάρη στὴν ὑγιεινή, τὴν προφύλαξιν, τὴν θεραπείαν ἢ τὴν ἀνακούφισιν τῆς ἀρρώστειας) παρὰ μόνο ἀπὸ τὴν στιγμὴ πού ὑποτάχθηκε σὲ ἓνα πῖθον γενικὸν σκοπὸν: Νὰ γνωρίσῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἔτσι νὰ εἶναι παροῦσα σὲ ὅλες τοὺς τίς πράξεις.

Κάτω ἀπ' αὐτὴ τὴν καινούργια ἀποψη ἢ ἰατρικὴ τείνει νὰ διερευνήσῃ περιοχὰς πού ὡς τώρα ἄλλες ἐπιστῆμες μὲ ζήλειαν διατηροῦσαν προνομιακά. Ἡ ψυχολογία, ἢ λογικὴ, ἢ ἠθικὴ, ἢ μεταφυσικὴ, αὐτὲς οἱ τέσσαρες ἱερὲς ἐπαρχίαι τῆς φιλοσοφίας, δὲν μποροῦνε πιά ὅταν θέλουν νὰ μελετήσουν τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, νὰ στερηθοῦν τῆς ψυχοφυσιολογίας καὶ τῆς ψυχοπαθολογίας πού εἶναι καθαρὰ ἰατρικὲς δικαιοδοσίαι.

Ἄν ἡ ἰατρικὴ μπόρῃ νὰ ἀνοίξῃ αὐτὸ τὸ ρῆγμα στὸ φρούριον τῆς φιλοσοφίας, φαντάζεται κανεὶς ποῖα εἶναι τὰ ἀποτελέσματα πάνω στὴν ἀνατροφὴ καὶ τὴν παιδαγωγικὴν.

Ἡ ἴδια ἱστορία δὲν μπορεῖ ν' ἀγνοήσῃ τὴν ἰατρικὴν καὶ δὲν σκέπτομαι λέγοντας αὐτὸ μόνο τίς ἱστορικὲς ἀρρώστειαι τοῦ παρελθόντος πού ξαναφέρνουν στὴν ἐπιφάνειαν τὰ νέα τρομακτικὰ μέσα τοῦ πολέμου. Ἄς εὐχηθοῦμε μὲ ὅλη μας τὴν καρδιά νὰ μὴ ξεφύγῃ ποτὲ ἀπ' τὸν σκοπὸν τῆς ἢ παντοδύναμης σύγχρονης ἰα-

τρική, γιατί ο μόνος σκοπός της είναι ή σωτηρία και ή καλύτερευση τής ανθρώπινης ύποστασης. "Όταν οί γιατροί συναντώνται σέ συνέδρια (όπως συμβαίνει μετά από τόν τελευταίο πόλεμο) για να συζητήσουν τò διεθνές Ιατρικό δίκαιο έν καιρῶ πολέμου και τò πῶς να κάνουν ανθρωπινότερο τόν πόλεμο, πέφτουν κατά τήν γνώμη μου σέ τερατώδες σφάλμα. Τά Ιατρικά συνέδρια, κύριο και πρωταρχικό καθήκον τους έχουν πῶς να ἐμποδίσουν τόν πόλεμο, τόν χειρότερο ἐχθρό τους.

Ψυχολογία, παιδαγωγική, φιλοσοφία, οικονομολογία, δὲ φτάνουν οὔτε αὐτά για τήν Ιατρική πού ἐγινε ή ἐπιστήμη τοῦ ἀνθρώπου και μπορεί να συνδεθῆ με ὅλες τίς ἐπιστήμες πού έχουν τόν ἴδιο σκοπό. Ἐπιδραῖ πάνω στή διανοητική δύναμη, και ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἀδυνατεῖ να πραγματοποιηθῆ τὰ πιὸ μεγάλα προβλήματα πρὶν να ἀποκτήσῃ αὐτή τήν γνώση τοῦ ἀνθρώπου πού δίνει μόνον ή Ιατρική γνώση, αὐτή πού ἀλλάξε βαθειά τήν ἀντίληψή μας για τò σύμπαν.

Πρέπει, σάν κατάληξη, να ἀπαντήσω σέ μιὰ παρατήρηση πού σίγουρα θὰ μοῦ κάμετε: "Αν ή ἔκταση τής ἐπιστήμης τόσο μεγάλωσε και ἐξακολουθεῖ να ἀπλώνεται, τί γίνεται τότε ή σωματική και ήθικη δράση τοῦ γιατροῦ ἀπέναντι στὸν προσωπικό του ἄρρωστο, ἀπέναντι σ' αὐτὸν τόν ἄνδρα, σ' αὐτὴν τήν γυναίκα, σ' αὐτὸ τὸ παιδί πού ὑποφέρουν και περιμένουν τὰ πάντα ἀπὸ ἐκεῖνον και εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλει να ἀφιερῶσῃ ὅλες του τίς προσπάθειες, ὅλη του τήν ἀφοσίωση και τήν ἐπιστήμη;

"Όπως ἔλεγε πρόσφατα ἕνας ἀπὸ τοὺς κορυφαίους τής Φυσικῆς, ὁ ἀνθρωπος τής ἐποχῆς μας τεμαχισμένος κατά ὄργανα ἀπὸ τόν ἀνατόμο, χωρισμένος σέ ἴστους και κύτταρα ἀπὸ τόν ἱστολόγο, κονιορτοποιημένος σέ μέρια ἀπὸ τόν φυσικό - χημικό, ἐξαερωμένος σέ ἠλεκτρόνια, πρωτόνια, οὐδετερόνια ἀπὸ τόν πυρηνικό - φυσικό, ἐμφανίζεται στὸν ἐρευνητὴ ὑπὸ τήν μορφή νέφους στοιχειωδῶν μορίων, ἴσως μάλιστα και για ὠρισμένα πνεύματα με μαθηματική ροπή, ή φαινομενική ὕπαρξή του να ἐκφράζεται ὡς ἕνα σύνολο μαθηματικῶν πιθανοτήτων. Ἐνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους σκοποὺς τοῦ γιατροῦ, εἶναι να συναρμολογήσῃ τὰ σκόρπια αὐτά

κομμάτια για να συνδέσῃ τήν ὁλότητα αὐτή, ὁλοένα ἀνανεωμένη, ἀλλὰ πάντα σταθερή, πού ὀνομάζεται ἀνθρωπος και ἀσθενής.

Βλέπετε πόσο ή ἐλευθερία ή ἔλλειψη ἐλέγχου, τής ὁποίας χαίρει ὁ γιατρός, συνεπάγεται και τεράστιες ήθικοκοινωνικές εὐθύνες. Αὐτὸ τὸ κατάλαβαν οἱ ἴδιοι οἱ γιατροί. Φοβήθηκαν μάλιστα μήπως οἱ συνέπειες τῶν τεραστίων ἐπιστημονικῶν μέσων δράσεως πού διαθέτουν, ξεφύγουν ἀπὸ τὰ χέρια τους και φέρουν ἀποτελέσματα ἀνεξέλεγκτα.

Γι' αὐτὸ συναντήθηκαν τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1955 στὸ πρῶτο Συνέδριο Ἰατρικῆς Ἠθικῆς στὸ Παρίσι. Δίχως δισταγμὸ μπορούμε να δηλώσωμε ὅτι ή Ιατρική ήθικη, τοποθετεῖται μέσα στα πλαίσια μιᾶς γενικῆς ήθικῆς και στὸ ὑψηλὸ ἐπίπεδο στὸ ὁποῖο στέκονται και οἱ δύο, ὁ διαχωρισμὸς τους εἶναι ἀδύνατος.

Εἶναι ἀλήθεια ὅμως ὅτι, με τήν τεράστια ἐξέλιξη τής Ιατρικῆς, ὁλοένα περισσότερα ήθικὰ και νομικὰ προβλήματα δημιουργοῦνται, και ὁ γιατρός καλεῖται να λάβῃ ἀποφάσεις οἱ ὁποῖες ὑποθηκεύουν σοβαρὰ τὸ παρὸν και τὸ μέλλον τοῦ ἀρρώστου. Ἀλλὰ εἶναι ἐξ ἴσου βέβαιον ὅτι ὁ γιατρός διαθέτει εἰδικὰ τεχνικὰ μέσα και ἐνεργεῖ κάτω ἀπὸ συνθήκες πολὺ καλύτερα ἐξακριβωμένες. Ἡ Ἰατρική λοιπὸν Ἠθικὴ συνδέεται με τεχνικοὺς παράγοντες πού μόνον οἱ εἰδήμονες γνωρίζουν. Σ' αὐτοὺς λοιπὸν ἐναπόκειται να διατυπώσουν τοὺς παράγοντας αὐτοὺς και να ἐλέγξουν κατά πόσον λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν στήν πράξη.

Φρονῶ ὅτι ή Ἰατρική Ἠθικὴ ἐπιβάλλει τὸν ὀπλισμὸ τοῦ γιατροῦ με ὅσο τὸ δυνατό περισσότερες τεχνικὲς γνώσεις πρὶν ἀφεθῆ ἐλεύθερος να ἐξασκήσῃ τὸ ἐπάγγελμά του. Ταυτόχρονα ὁμως ή γνώμη, ή πείρα τῶν συναδέλφων του, θὰ τὸν καθοδηγοῦν, θὰ τὸν συμβουλεύουν και πάντοτε θὰ τὸν ποδηγετοῦν, θὰ τοῦ οἰκοδομοῦν τήν Ἰατρικὴ Συνείδηση.

Προϋπόθεση τῶν ὄσων εἶπα παραπάνω εἶναι ὁ κατάλληλος ἐπαγγελματικὸς προσανατολισμὸς τῶν παιδιῶν μας, ή ἀσπληρὴ διαπαιδαγώγηση τῶν φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου και ή μεταπανεπιστημιακὴ τελειοποίηση τοῦ νέου γιατροῦ, ὁ ὁποῖος θὰ ἔχη ἐνσωματωθῆ σ' ἕνα ὄργανισμὸ κοινωνικῆς ὑγιεινῆς.

Φωτισμένος τότε από την άμεμπτη συνείδησή του, ο θεράπων θα αισθανθῆ την υποχρέωση να ανυψώνει τὴ σκέψη του σ' αὐτὲς τὶς ὑψηλότερες ἀνθρώπινες ἀξίες. Χάρη σ' αὐτὲς ὁ γιατρός ἀναδημιουργεῖται ὀλοένα καὶ αισθάνεται μέσα του τὴν ἔξαρση ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὸν πραγματικὸ Ἀνθρωπισμὸ.

Ἔτσι ἡ δράση τοῦ γιατροῦ δὲν θὰ χάσῃ τίποτε ἀπὸ τὴ ζεστασιά της καὶ τὴ συμπαράστασή της πρὸς τὸν ἀρρωστο ὅσο καὶ ἂν προοδεύσουν ἀκόμα τὰ τεχνικὰ μέσα. Γιατὶ οἱ γνώσεις μας πηγάζουν ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ κάμνουν πιὸ ἀνθρώπινον ἐκεῖνον ποὺ τὶς κατέχει.

Ἄν ὁ ἀνθρώπος θεωρήσῃ τὸν γιατρό μόνον ὡς θεραπευτὴ, δὲν θὰ ἐπιτύχῃ ἀπὸ ἐκεῖνον παρὰ μονάχα αὐτὸ ποὺ μπορεῖ νὰ τοῦ δώσῃ ἓνας θεραπευτὴς καὶ θὰ μπορούσε νὰ ἔχῃ τὶς ἴδιες προσωπικὲς ἱκανοποιήσεις, ἀποτεινόμενος στοὺς τσαρλατάνους, τοὺς ἀγύρτες ἢ ἀγοράζοντες τὶς καταπληκτικὲς πανάκειες ἢ θηριακὲς ποὺ διαφημίζουν οἱ ἡφemerίδες. Ἄν ὅμως θεωρήσῃ τὸν γιατρό ὡς ἐκεῖνον ποὺ γνωρίζει τὸ ἀνθρώπινο σῶμα καὶ τὴ λειτουργία του, ἐκεῖνον ποὺ ξεύρει τί εἶναι ἡ ἀρρώστεια, πῶς ἐξελίσσεται, τί τὸ ἀναπόφευκτο περιέχει ἢ, ἀντίθετα, τί μπορεῖ νὰ ἐπηρεάσῃ ἐκεῖνον ποὺ γνωρίζει ἐπίσης καλὰ τὰ ὅρια τῶν γνώσεών του καὶ δὲν ἀγνοεῖ τὸ ἀπρόοπτον, θὰ βρῆ σ' αὐτὸν τὸν γιατρό, σὲ ὅλη τὴ δύσκολη περίοδο τῆς ἀρρώστειας του, τὸν καλύτερο ὁδηγὸ καὶ θὰ ἀντλήσῃ ἀπαραμίλλες δυνάμεις στὴν ἐμπιστοσύνη ποὺ ἐμπνέει ὁ καλὸς γιατρός.

Τὰ γηρατειά, ἡ ἀρρώστεια, ὁ θάνατος καὶ τὰ τρία ὑπάγονται στὴν ἰατρικὴ. Ἀλλὰ ποτὲ δὲν συλλογιζόμεθα τὸ γῆρας. Σπάνια σκεπτόμεθα τὸν θάνατο, ἐνῶ ἡ ἀρρώστεια μᾶς ἐπιβάλλεται πάντοτε. Ἀπὸ τὰ παιδικὰ του χρόνια ὁ ἀνθρώπος κάμνει τὴν γνωριμία του μὲ αὐτὴ. Μεταξὺ ἐκείνης καὶ ἐκείνου ὁ για-

τρός γίνεται διερμηνέας, μυσταγωγός, ἢ καλύτερα, παιδαγωγός. Ἀπὸ τὴ στάση του ἔξαρτᾶται καὶ ἡ στάση ποὺ θὰ πάρῃ τὸ παιδί καὶ ἀργότερα ὁ ὄριμος ἀνθρώπος ἀπέναντι στὴν ἀρρώστεια. Αὐτὸ τὸ σημεῖο εἶναι σπουδαιότατο. Μόνον οἱ γιατροὶ ξεύρουν πόσοι ἀνθρώποι κατέστρεψαν τὴ ζωὴ τους καὶ ἔκαμαν δυστυχημένο τὸ περιβάλλον τους, ἐπειδὴ ἐφρόντισαν πάρα πάνω ἀπὸ ὅ,τι ἔπρεπε ἢ ἐπειδὴ ἀμέλησαν τὴν ὑγεία τους. Μόνον οἱ γιατροὶ ξέρουν τὶς τραγικὲς συνέπειες τῆς ἔνοχης κουφότητος μὲ τὴν ὁποία ὀρισμένα ἄτομα ἀτενίζουν ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν ὑγεία. Βλέπομε συχνὰ ἐπίσης ὅτι ἡ ὑπερβολικὴ μέριμνα τῆς ὑγείας, μπορεῖ νὰ φθάσῃ σ' ἓνα θηριώδη ἐγωισμό, στὴν ἀνανδρία, στὴν ἀνεπανόρθωτη κοινωνικὴ ἀνωφέλεια. Εἶναι στὰ παιδικὰ χρόνια ποὺ παίρνει κανεὶς τὶς συνήθειες ποὺ θὰ εἶναι ὕστερα, ἢ οἱ εὐμενεῖς προστάτιδες τοῦ ἀνθρώπου ἢ οἱ βρωμερὲς ἀλυσίδες τῆς σκλαβιάς του. Κανεὶς περισσότερο ἀπὸ τὸν γιατρό, δὲν εἶναι ἐνδεδειγμένος νὰ διδάξῃ αὐτὰ τὰ καθήκοντα.

Ἔτσι ἡ ἰατρικὴ εἰσδύει στὴν καρδιά τῆς ἀτομικῆς ἢ θικῆς καὶ ἔχει τὴν ἀξίωση νὰ συμμετάσχῃ ἐνεργὰ στὴν κατεύθυνση τῆς ζωῆς μας.

Ὁ Καρτέσιος μολονότι σύγχρονος τῶν γιατρῶν ποὺ τόσο ἀμείλικτα μαστίγωσε ὁ Μολιέρος, ἔγραφε στὸ «Λόγος περὶ μεθόδου»: «Καὶ τὸ πνεῦμα ἀκόμα ἔξαρτᾶται τόσο πολὺ ἀπὸ τὸ σῶμα, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἢ ἐξεύρεση κάποιων μέσων ποὺ θὰ κάνουν τοὺς ἀνθρώπους ὡς ὅλον νὰ εἶναι στενώτεροι ἀπὸ ὅ,τι ἦσαν μέχρι τώρα, καὶ αὐτὰ τὰ μέσα πιστεύω ὅτι μπορούμε νὰ τὰ ἀναζητήσουμε στὴν ἰατρικὴ».

Τὴν σύγχρονη ἰατρικὴ τὴν βαραινουν τεράστιες καὶ τρομακτικὲς εὐθύνες. Ὁ σεβασμὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ τὸ πρωταρχικὸ καθῆκον τοῦ γιατροῦ. Ἀλλὰ μήπως δὲν εἶναι αὐτὸ καὶ τὸ πρωταρχικὸ καθῆκον ὅλων τῶν ἄλλων;